

ΤΕΥΧΟΣ ΟΓΔΟΟ
2020/2

ΤΡΥΦΩΝΑΣ ΛΕΜΟΝΤΖΟΓΛΟΥ

Δικαιότερη κατανομή της γης, συγκέντρωση στις αγροτικές δραστηριότητες και ανάπτυξη του εγγραμματισμού

ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ο Μαρξ και οι Ινδιάνοι. Από τη φιλοσοφική ανθρωπολογία στην εμπειρική εθνολογία

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ

Οι δύο ήλιοι καὶ ἡ κατάργηση τῆς ἐργασίας.
Ὁ Ἑγελος, ὁ Μὰρξ καὶ ἡ προστασία τῆς ἐλευθερίας

ΜΑΝΘΟΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΑΙΟΣ

Η λέξη-κλειδί ενάντια στον -ισμό. Οι συνθήκες για την ολοκλήρωση μιας ήρεμης επανάστασης

ΛΟΥΙΖΑ ΑΥΓΗΤΑ

Ο τόπος ως βλέμμα και η γεωγραφία ως πεδίο συγκρότησης της σύγχρονης τέχνης

KLAUS VIEWEG

Πέρα από τη Wall Street και την People's Republic.
Το τέλος του καπιταλισμού και το μέλλον του

ΟΥΡΑΝΙΑ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

Βιβλιοκρισία: Κουρούτζας Χρήστος –
Εγκληματολογία της Γενετικής

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

Βιβλιοπαρουσίαση: Βόλφγκανγκ Στρεκ – *Κερδίζοντας χρόνο.
Η καθυστερημένη κρίση του δημοκρατικού καπιταλισμού*

Ρ

Ι

Μ

Η

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΚΡΙΣΗ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΚΡΙΣΗ

Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση

KRISI

Biannual Scientific Review

Επικεφαλής σύνταξης

Θοδωρής Δημητράκος, Γιάννης Κοζάτσας, Κώστας Πασσάς

Συντακτική επιτροπή

Ελένη Βλάχου, Χριστίνα Δημακοπούλου, Θοδωρής Δημητράκος, Γιάννης Κοζάτσας, Κώστας Πασσάς, Αγγελική Πούλου, Κώστας Στεργιόπουλος, Μαρία Χολέβα

Επιστημονικοί συνεργάτες

Αραγεώργης Άρις (1961-2018), Γκιούρας Θανάσης, Jung Reinhard, Καλτσώνης Δημήτρης, Μαμουλάκη Έλενα, Μανιάτης Γιώργος, Ματθιόπουλος Ευγένιος, Μαυρουδέας Σταύρος, Μπάγκος Παντελής, Μπαλτάς Αριστείδης, Μυλωνάκη Ευγενία, Παπαδάτος Νίκος, Σακελλαρόπουλος Σπύρος, Σταυρίδης Σταύρος, Τύμπας Τέλης, Φαράκλας Γιώργος, Φουρτούνης Γιώργος, Χρύσης Αλέξανδρος, Ψύλλος Στάθης.

Επικοινωνία

www.e-krisi.gr

Υπεύθυνος επικοινωνίας

Γεράσιμος Χολέβας

Σελιδοποίηση-παραγωγή

Μοτίβο Α.Ε.

Σχεδίαση ιστοσελίδας

Γιάννης Σακελλαρίου

Τιμή τεύχους: 9 ευρώ

Ετήσια συνδρομή (ιδιώτες): 15 ευρώ

Ετήσια συνδρομή (ιδρύματα): 20 ευρώ

Κεντρική διάθεση

Εκδόσεις Τόπος

Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου, 114 73 Αθήνα, Τηλ. 2108222835, info@motibo.com

Τεύχος 8 – 2020/2

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του έργου, καθώς και η αναπαραγωγή ή μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό, γραπτό ή άλλο μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη ή του συγγραφέα.

ISSN 2585-2124

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

Δικαιότερη κατανομή της γης, συγκέντρωση στις αγροτικές δραστηριότητες και ανάπτυξη του εγγραμματισμού: Μια εμπειρική μελέτη για την περίπτωση της Ελλάδας στα τέλη του 19ου αιώνα	5
Τρύφωνας Λεμοντζόγλου	

Ο Μαρξ και οι Ινδιάνοι. Από τη φιλοσοφική ανθρωπολογία στην εμπειρική εθνολογία	43
Κώστας Γαλανόπουλος	

Οι δύο ήλιοι και η κατάργηση τής εργασίας. Ό'Έγγελος, ό Μάρξ και ή προστασία τής έλευθερίας άπό τήν οίκονομική άνισόττητα	67
Γιώργος Φαράκλας	

Η λέξη-κλειδί ενάντια στον -ισμό. Οι συνθήκες για την ολοκλήρωση μιας ήρεμης επανάστασης	89
Μάνθος Σαντοριναίος	

Ο τόπος ως βλέμμα και η γεωγραφία ως πεδίο συγκρότησης της σύγχρονης τέχνης	115
Λουίζα Αυγήτα	

Μετάφραση άρθρου

Πέρα από τη Wall Street και την People's Republic – Το τέλος του καπιταλισμού και το μέλλον του	135
Klaus Vieweg	

Βιβλιοκρισία

Κουρούτζας Χρήστος 2018. Εγκληματολογία της Γενετικής, Αθήνα: Πεδίο	155
Ουρανία Γεωργοπούλου	

Βιβλιοπαρουσίαση

Βόλφγκανγκ Στρεκ 2016. Κερδίζοντας χρόνο. Η καθυστερημένη κρίση του δημοκρατικού καπιταλισμού. Αθήνα: Τόπος	163
Αναστασία Ιωαννίδου	

Βιβλιοπαρουσίαση

Αναστασία Ιωαννίδου*

Βόλφγκανγκ Στρεκ 2016. *Κερδίζοντας χρόνο. Η καθυστερημένη κρίση του δημοκρατικού καπιταλισμού*. Αθήνα: Τόπος (Streeck Wolfgang 2013. *Gekaufte Zeit: Die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp. Αγγλική μετάφραση: Streeck Wolfgang 2014. *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*, New York: Verso).

Το βιβλίο του Β. Στρεκ μεταφράστηκε από τα αγγλικά, στα ελληνικά το 2016. Δημοσιεύτηκε αρχικά στα γερμανικά το 2013 και με μια συμπληρωματική εισαγωγή στη δεύτερη έκδοση το 2015. Ακολούθησε η μετάφραση του στα Αγγλικά το 2014, με δεύτερη έκδοση το 2017. Το κεφάλαιο για την κρίση του ευρωπαϊκού νότου παρουσιάστηκε με τη μορφή διάλεξης στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο της Φλωρεντίας το 2011. Τα θεωρητικά κεφάλαια τα οποία αναφέρονται στην πρώιμη και μετέπειτα κριτική σχολή της Φρανκφούρτης και τις μαρξιστικές θεωρίες της κρίσης πρωτο-παρουσιάστηκαν στη Φρανκφούρτη το 2012 μετά από πρόσκληση του Α. Χόνεθ (A. Honneth). Τα τρία μέρη του βιβλίου παρουσιάστηκαν σε συντομευμένη μορφή ως διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης προς τιμήν του Αντόρνο, ο οποίος ήταν καθηγητής του Στρεκ. Παράλληλα, δημοσιεύτηκαν με τη μορφή άρθρων σε επιστημονικά περιοδικά στα αγγλικά και τα γερμανικά. Ο Στρεκ ήταν διευθυντής ερευνών για τη Μελέτη των Κοινωνιών (1995-2014) στο Ινστιτούτο «Μαξ Πλανκ» στην Κολωνία.

Η μεθοδολογική προσέγγιση που προσφέρεται στο βιβλίο αυτό είναι ιστορική και θεσμική. Η κρίση το 2008 ερμηνεύεται ως ιστορική συνέχεια των κρίσεων του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού μετά το 1960 και 1970. Η υιοθέτηση του ευρώ ως ενιαίου νόμισματος στην Ευρώπη από το 2004, δημιούργησε μια νέα χρηματο-οικονομική και πολιτική πραγματικότητα. Η κρίση του 2008 ερμηνεύεται ως στιγμή (Moment) κρίσης. Είναι κρίση χρηματοοικονομική, δημοσιονομική και στη συνέχεια κρίση της δημοκρατίας και πολιτική κρίση. Επίσης, συνδέεται με την κρίση του κορπορατισμού ως συστήματος διαπραγμάτευσης μεταξύ πολιτικής εξουσίας, δηλαδή του κράτους και ενώσεων και σωματείων που εκπροσωπούν την εργασία και το κεφάλαιο. Αυτό το σύστημα διαπραγμάτευσης επιτάχυνε τη συγκράτηση μισθών με την «πολιτική ανταλλαγή», το φορολογικό κράτος εγγυητής θα ακολουθούσε ενισχυτικές κοινωνικές πολιτικές περιορίζοντας την αβεβαιότητα της αγοράς. Στην παρούσα νεοφιλελεύθερη φάση, η κρίση της δημοκρατίας, συνδέεται με την πίεση του εκλογικού σώματος (Staatvolk) και την πίεση των αγορών (Marktvolk), ως αντίρροπων δυνάμεων, και την υποχώρηση του έθνους-κράτους από τη διαπραγμάτευση ως παράγοντα διατήρησης της σταθερότητας και της εξισορρόπησης δυνάμεων με πολιτικές ανταλλαγές. Η παρούσα κρίση είναι πλέον

* Η Αναστασία Ιωαννίδου είναι διδάκτωρ κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Warwick.

κρίση βιωσιμότητας και κρίση που απορρέει από την ολοένα μεγαλύτερη ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Το βιβλίο ερμηνεύει την κρίση στην Ευρώπη το 2008 ως ιστορική συνέχεια της θεωρία της κρίσης του «ύστερου καπιταλισμού» και στην συνέχεια ως σχέση χωρισμού της κοινωνικής ζωής, της δημοκρατίας και της οικονομίας. Οι οφειλές στην πρώιμη σχολή της Φρανκφούρτης εντοπίζονται, επίσης, στην κριτική κατανόηση της έννοιας του κρατικού καπιταλισμού, όπως αναπτύχθηκε από τη Σχολή της Φρανκφούρτης, αλλά και τις μαρξιστικές κριτικές του καπιταλισμού και της θεωρίας του κράτους στα τέλη του '60, '70, '80 (σελ. 31-48). Ο συγγραφέας αναφέρεται επίσης στον θατσερικό νεοφιλελευθερισμό τη δεκαετία του 1970, τις πολιτικές σκληρού νομίσματος και την πίεση προς τα αιτήματα των συνδικάτων. Τότε αναπτύχθηκαν οι μαρξιστικές κριτικές του θατσερικού νεοφιλελευθερισμού. Στη μαρξιστική σκέψη, οι κρίσεις είναι κυρίως κρίσεις παραγωγής και υπερπαραγωγής. Στη μετέπειτα κριτική σχολή της Φρανκφούρτης αναλύονται οι έννοιες της κρίσης νομιμοποίησης και της κρίσης της δημοκρατίας. Η πρώτη από τις τέσσερις ενότητες του βιβλίου εξετάζει το επιχείρημα του Χάμπερμας για την κρίση νομιμοποίησης στο μεταπολεμικό κράτος δικαίου (Habermas J. 1973. *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus* μτφρ.: *Legitimation Crisis*, Βοστώνη: Beacon Press, 1975).

Η κριτική του νεοφιλελευθερισμού που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες, συνδέεται με επιχειρήματα για την κρίση νομιμοποίησης και τη δημοσιονομική κρίση. Η δημοσιονομική κρίση του κράτους είχε προβλεφθεί από το 1960 από τον μαρξιστή Ο'Connore και τη σχολή των δημόσιων οικονομικών. Η δημοσιονομική κρίση του 2008 συνδέεται με ένα επιχείρημα το οποίο μελετά τα δημοσιονομικά ελλείμματα στα συγκριτικά στατιστικά στοιχεία του ΟΟΣΑ. Η οικονομική αποτύπωση της κρίσης αυτής χαρακτηρίζεται ακριβώς από τα δημόσια ελλείμματα. Η πολιτική αντιμετώπιση της κρίσης τις τελευταίες δεκαετίες συνδέθηκε με τις πολιτικές λιτότητας και τις οικονομικές πολιτικές των ισοσκελισμένων προϋπολογισμών.

Στη δεύτερη ενότητα η *νεοφιλελεύθερη μεταρρύθμιση του κράτους* αναλύεται ως το μόρφωμα του *φορολογικού κράτους, του κράτους χρέους και, τέλος, του κράτους προσαρμογής*. Στη μορφή του φορολογικού κράτους, το κράτος δεν παρεμβαίνει στην οικονομία με επενδύσεις, αλλά αφήνει «ελεύθερο» το πεδίο στην αγορά και φορολογεί την οικονομική δραστηριότητα. Αυτή είναι η κύρια πηγή εσόδων του κράτους. Το κράτος χρέους προκύπτει όταν το κράτος δεν μπορεί να επενδύσει ή να ασκήσει κοινωνική και νομισματική πολιτική, όπως στην περίπτωση της τελευταίας κρίσης χρέους η οποία επηρέασε όλο τον ευρωπαϊκό νότο και την Ελλάδα.

Το κράτος χρέους κατά τον Στρεκ προκύπτει ως εξής:

Ενώ στη δεκαετία του 1990, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κυρίως ήταν αυτή που προωθούσε την ιδιωτικοποίηση μεγάλου μέρους του δημοσίου τομέα χρησιμοποιώντας το εργαλείο του νόμου περί ανταγωνισμού, στην επόμενη δεκαετία το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο εξέδωσε αποφάσεις στο όνομα της ελεύθερης κίνησης υπηρεσιών και κεφαλαίου που αμφισβητούσαν το δικαίωμα των εργαζόμενων στην απεργία και απειλούσαν να περιορίσουν τη συμμετοχή του εργατικού δυναμικού.

Η ΕΕ, επομένως, μετατράπηκε σε κινητήρια δύναμη για τη φιλελευθεροποίηση του ευρωπαϊκού καπιταλισμού, δίνοντας τη δυνατότητα και σε κάποιες περιπτώσεις αναγκάζοντας τις κυβερνήσεις να επιβάλλουν κάθε είδους μεταρρυθμίσεις υπέρ των αγορών, κόντρα στην αντίσταση των πολιτών τους (σελ. 133).

Αυτή τη διαδικασία ο Στρεκ και η σχετική βιβλιογραφία την ονομάζει «αρνητική ολοκλήρωση» δίχως «θετική ολοκλήρωση». Οι αγορές στην περίπτωση αυτή αναστέλλουν τις δομές πολιτικής εξουσίας και τις δημοκρατικές διαδικασίες διαπραγμάτευσης των εθνικών κρατών.

Η μοναδική εναλλακτική που απέμενε στις χώρες που υστερούσαν οικονομικά, υπό καθεστώς Νομισματικής Ένωσης, ήταν μια αποκαλούμενη εσωτερική υποτίμηση: δηλαδή περικοπές μισθών, [...] περικοπές των κοινωνικών υπηρεσιών και 'ελαστικοποίηση' των αγορών εργασίας· με άλλα λόγια η ολοκλήρωση στο επίπεδο των εθνικών πολιτικών του προγράμματος φιλελευθεροποίησης που συνδέονταν με το κοινό νόμισμα (σελ. 134).

Η νομισματική ένωση ενεργοποίησε τη «διεθνή βιομηχανία χρήματος» με τη μορφή πίστωσης υπό όρους, η οποία επέτρεψε τη μετάβαση στο νέο νόμισμα. Σύμφωνα με τον Στρεκ, για άλλη μια φορά η πίστωση χρήματος ήταν πίστωση χρόνου μέχρι που η χρηματοπιστωτική και δημοσιονομική κρίση έβαλε φρένο σε αυτή τη ροή χρήματος και χρόνου. Τα επιχειρήματα περί συμφώνου σταθερότητας το 1990 ερμηνεύονται ως απόπειρα για ενίσχυση των νεοϊδρυθεισών πολιτικών και οικονομικών θεσμών, οι οποίοι μάλλον ολοκληρώνουν και διαιωνίζουν τη φιλελευθεροποίηση του ευρωπαϊκού καπιταλισμού. Η κρίση ήταν ο λόγος για το δημοσιονομικό σύμφωνο σταθερότητας, αλλά και η λύση της παρούσας κρίσης. Έτσι τον Δεκέμβριο του 2011 και τον Μάρτη του 2012 οι κατευθυντήριες γραμμές γίνονται όλο και περισσότερο λεπτομερείς με τη δέσμευση των εθνικών κρατών και επιφέρουν οικονομικές κυρώσεις (σελ. 135). Χώρες όπως η Ιταλία και η Ελλάδα υπέστησαν την προσαρμογή της νομισματικής ολοκλήρωσης και στη συνέχεια του συμφώνου σταθερότητας.

Το 2012 προέκυψε ένα νέο μόρφωμα, «το διεθνές κράτος προσαρμογής», το οποίο είναι ένα υπερεθνικό σύστημα θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο χωρίς την άμεση πίεση του εκλογικού σώματος, αξιώνει να παράγει δεσμευτικές πολιτικές για τα κράτη μέλη. Οι κυβερνήσεις των κρατών μελών ήταν υπόλογες για την εφαρμογή πολιτικών που «αποπολιτικοποιούν την οικονομία και αποδημοκρατικοποιούν την πολιτική» (σελ. 145).

Η δημοσιονομική προσαρμογή στη φάση αυτή αφορά τον περιορισμό των δημοσίων επενδύσεων και τον νέο ρόλο του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου και της αγοράς χρήματος. Στο κεφάλαιο τρία, τα στατιστικά στοιχεία του ΟΟΣΑ αποδεικνύουν και εμπειρικά αυτές τις αλλαγές, αναλύοντας τα δημόσια οικονομικά σε Ευρώπη, Αμερική και Ασία την περίοδο αυτή. Οι περιορισμοί του κράτους στην άσκηση νομισματικής και κοινωνικής πολιτικής στην Ευρώπη, συνέβαλε στην υπερ-

χρέωση των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων και στη συνέχεια των ελλειμματικών προϋπολογισμών των τραπεζών, τις οποίες ανέλαβε να διασώσει η διεθνής αγορά χρήματος. Στα κεφάλαια δύο και τρία δίνεται η θεωρητική και στατιστική τεκμηρίωση του επιχειρήματος ερμηνείας της τελευταίας κρίσης, η οποία οδήγησε στη συνέχεια σε μια επαναδιαμόρφωση του ανταγωνισμού και της κατανομής χρήματος και δύναμης στην Ευρώπη προς όφελος των ισχυρών.

Η δημοσιονομική προσαρμογή, ως αναμόρφωση του κράτους έθνους, υπογορεύει την ανασύσταση της καπιταλιστικής δημοκρατίας στην Ευρώπη. Οι εγγυήσεις της ιδιοκτησίας και της ελευθερίας στο σύγχρονο πλαίσιο (σελ. 145) καθώς και η καλή κοινωνική κατάσταση και συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού περνούν μέσα από τη διαφύλαξη της σχέσης αγοράς και κοινωνίας. Το μεταπολεμικό κοινωνικό συμβόλαιο της καπιταλιστικής δημοκρατίας συνθλίβεται από το «διεθνές κράτος προσαρμογής» και τις επιταγές για δημοσιονομική πειθαρχία. Η σχέση κοινωνίας και αγοράς αυτοπροσδιορίζεται από τις ανοχές της κοινωνίας αφ' ενός στην αύξηση των οικονομικών ανισοτήτων και αφ' ετέρου στην επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης για μεγάλο μέρος του πληθυσμού.

Στο κεφάλαιο τέσσερα, η παρούσα χρηματοπιστωτική, δημοσιονομική και οικονομική κρίση ερμηνεύεται ως ολοκλήρωση της παρατεταμένης νεοφιλελεύθερης μεταμόρφωσης του μεταπολεμικού καπιταλισμού. Οι οικονομικές λύσεις με αύξηση του πληθωρισμού, το δημόσιο χρέος και το ιδιωτικό χρέος, επέτρεψαν μια δημοκρατική πολιτική και χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, ο ευρωπαϊκός δημοκρατικός καπιταλισμός, με τα τελευταία σύμφωνα σταθερότητας και προσαρμογής, φτάνει στα όριά του.

Στο συμπερασματικό κεφάλαιο, το νόμισμα του ευρώ σε συνάρτηση με τη νέα μορφή κρίσεων σε εθνικό επίπεδο, αποτιμάται ως «επιτόλαιο πείραμα» το οποίο απειλεί το μεταπολεμικό κοινωνικό συμβόλαιο και τη δημοκρατική μεταπολεμική συναίνεση. Το επιχείρημα του Στρεκ είναι ότι όσο προβληματική και αν είναι η εθνική οργάνωση των σύγχρονων κοινωνιών, δεν πρέπει να τίθεται θέμα υπέρβασης του έθνους-κράτους μέσω της καπιταλιστικής εξάπλωσης της αγοράς. Προκρίνει πολιτικές ρύθμισης της διεθνούς αγοράς χρήματος με ένα νέο Μπρέτον Γουντς. Ο Στρεκ είναι απαισιόδοξος στον διάλογό του με το Χαμπερμασιανό επιχείρημα, υποστηρίζοντας ότι τα κεκτημένα του ευρωπαϊκού καπιταλισμού και της δημοκρατίας αίρονται από τον νεοφιλελευθερισμό της αγοράς και η νέα δυναμική του διεθνοποιημένου καπιταλισμού δεν μπορεί να καλύψει το έλλειμμα δημοκρατίας που δημιουργεί.

Στην παρούσα έκδοση του βιβλίου στα ελληνικά, δίδεται και ένα επίμετρο το οποίο δίνει επιπλέον στατιστικά στοιχεία και αναλύει ένα μέρος της σχετικής βιβλιογραφίας που κυκλοφόρησε στα ελληνικά στη φάση της κρίσης. Παράλληλα, η τελευταία παράγραφος του επίμετρου, το οποίο δημοσιεύτηκε τον Αύγουστο του 2016, τονίζει «την αδυναμία του καπιταλιστικού συστήματος να εξασφαλίσει συνθήκες διευρυμένης αναπαραγωγής, με προβλέψεις μειούμενης μεγέθυνσης για τις επόμενες δεκαετίες» (σελ. 220).

Το βιβλίο αυτό ερευνά και αποτυπώνει την τελευταία κρίση του 2008, συνδυάζοντας τη θεωρητική και εμπειρική έρευνα και κάνει πολιτικές προτάσεις αντιμετώπισης των σύγχρονων τάσεων. Έχει ενδιαφέρον για ερευνητές αλλά και

αναγνώστες οι οποίοι αναζητούν μια ιστορική και κριτική κατανόηση της πρόσφατης κρίσης και του σύγχρονου νεοφιλελευθερισμού. Παρότι, αυτοχαρακτηρίζεται “εκλεκτιστικό” είναι ένα κείμενο με πολλές παραπομπές, αναφορές στην εμπειρική έρευνα, στον τύπο, στη διεθνή βιβλιογραφία και σχολές σκέψης οι οποίες ασχολήθηκαν με τις κρίσεις του καπιταλισμού, του κράτους και της δημοκρατίας.

Στα ελληνικά η λέξη «κρίση» συμπεκνώνει τουλάχιστον δύο μεγάλες κατηγορίες νοημάτων. Αφενός, παραπέμπει στις έννοιες της απόφασης, της άποψης ή της γνώμης και, σε στενή συνάφεια με αυτές, στις έννοιες της κριτικής, της αξιολόγησης και της δίκης. Έτσι κάποιος/ου η «κρίση» μπορεί, παραδείγματος χάρη, να επηρεαστεί από την υπερβολική χρήση αλκοόλ· οι δικαστικοί, οι δημόσιοι υπάλληλοι αλλά και τα επιστημονικά άρθρα περνάνε από «κρίση». Αφετέρου, παραπέμπει στις καταστάσεις εκείνες, στις οποίες η αναπαραγωγή της προηγούμενης, της κανονικής ή ομαλής συνθήκης είναι δύσκολη ή αδύνατη. Έτσι, για παράδειγμα, κάνουμε λόγο για «κρίση» άσθματος όταν το αναπνευστικό σύστημα δεν λειτουργεί κανονικά ή για οικονομική «κρίση» όταν το οικονομικό σύστημα δεν αναπαράγει ομαλά τον εαυτό του.

Η πρώτη σημασία προκύπτει από το αρχαιοελληνικό ρήμα «κρίνω», το οποίο αρχικά σήμαινε «διαχωρίζω», αλλά αρκετά νωρίς (στα ομηρικά χρόνια), επίσης, «αποφασίζω». Η δεύτερη σημασία, η οποία είναι και μεταφορική, προκύπτει –σύμφωνα με τους περισσότερους λεξικογράφους– ως μεταφραστικό δάνειο ή αντιδάνειο από τα λατινικά ή τις λατινογενείς γλώσσες. Η «κρίση» έγινε *crisis* (λατ., αγγλ. & ισπ.), *crise* (γαλλ.) και *crisi* (ιταλ.) και κατόπιν «κρίση». Με αυτό τον τρόπο, ενώ τα λατινικά, οι λατινογενείς γλώσσες και τα αγγλικά έχουν δύο όρους για να αποτυπώνουν τις δύο διαφορετικές οικογένειες σημασιών (*iudicium*, *judgement*, *jugement*, *juicio*, *giudizio* για την «κρίση» και *crisis*, *crise*, *crisi* για την «κρίση»), τα ελληνικά περιορίζονται σε μία και μόνη λέξη, την *κρίση*.

Κατά ενδιαφέροντα τρόπο, ήδη από τα αρχαία ελληνικά, μπορούμε να ανιχνεύσουμε κάποιες χρήσεις της λέξης, οι οποίες συμπεκνώνουν και τις δύο σημασίες. Έτσι, η «κρίσις» μπορεί να σημαίνει το κρίσιμο σημείο μιας αρρώστιας, το σημείο όπου “αποφασίζεται” η τύχη της ζωής του ασθενούς. Επίσης, κατά ενδιαφέροντα τρόπο, η φιλοσοφία, σε ανεξάρτητους μεταξύ τους κλάδους, έχει φέρει κοντά τις δύο σημασίες, οι οποίες συμπεκνώνονται στη μία και μοναδική ελληνική λέξη. Για παράδειγμα, στη φιλοσοφία και την ιστοριογραφία της επιστήμης η κρίση σηματοδοτεί μια κατάσταση, κατά την οποία το κυρίαρχο Παράδειγμα αδυνατεί να αναπαραγάγει ομαλά την κυριαρχία του εξαιτίας μιας πλειάδας εμπειρικών ανωμαλιών. Η κατάσταση αυτή, παράλληλα, ωθεί στην όξυνση της κριτικής και στην ανάληψη μιας σειράς αποφάσεων ή αξιολογήσεων, οι οποίες δεν ήταν διαθέσιμες στο παρελθόν. Αντίστοιχα, αλλά με αρκετές διαφορές, στον χώρο της πρακτικής φιλοσοφίας, η έννοια της κρίσης σηματοδοτεί την απουσία εγκαθιδρυμένων κριτηρίων για την ανάληψη και τη νοηματοδότηση μιας πράξης – κατάσταση η οποία αναγκαία ωθεί στην κριτική και την απόφαση.

Μοιάζει, λοιπόν, η κρίση όντως «να γεννά ευκαιρίες», όχι όμως αυτές που εννοούν οι επιτήδαιοι της αναπαραγωγής της υπάρχουσας κατάστασης. Η “κρίση” επισύρει ‘κρίση’. *Κρίση* λοιπόν...

